

Õpilaskodud, nende moodustamise ja funktsioneerimisega seotud probleemid

Uurimisprojekti aruanne.

Töö teostaja : Anne Tiko
Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaaltöö
osakonna dotsent, psühholoogiakandidaat.

Tallinn 2003

SISSEJUHATUS

Tänases Eesti ühiskonnas on tekkinud ja süvenenud mitmed sotsiaalprobleemid nagu vaesus, töötus, abitus, mille mõju ulatub ka kooli. Kui kodu ei tule toime, on lapsel väga raske olla koolis edukas. Selline laps pole reeglina kooliks ette valmistatud ja kogeb algusest peale ebaedu. Siit saab alguse koolieiramine ja hilisem haridustee katkemine. Just sellise lapse ja pere toetamiseks on algatatud õpilaskodude loomine.

Käesoleva uurimuse **eesmärgiks** on saada ülevaade juba loodud õpilaskodudest, nende komplekteerimise põhimõtetest, kaadrist, õpilaskodude töö käigus tekkinud probleemidest..

Uurimisküsimus: Kas loodud kodud täidavad oma funktsiooni kodu toetajana, lapse huvide kaitsjana ?

Meid huvitab ka:

- milline on lapse kogemus õpilaskodust,
- kas ei ole tekkinud vastuolu erinevate vajadustega gruppide vahel: ühelt poolt lapsed, kelle kodu ei tule toime või kellel on kodus halb (vägivald, vanemate vaimse tervise või sõltuvusprobleemid) ja teisalt lapsed kellel on käitumisprobleemid, sõltuvusprobleemid, kes vajavad spetsiifilist professionaalset abi.
- milline on pedagoogilise personali ettevalmistus ja toimetulek uue olukorraga?

Kasutatud uurimismeetodid

Eesmärgi saavutamiseks külastasin ajavahemikus nov. 2002- märts 2003 kõiki 2002/2003 õppeaastaks Haridusministeeriumi toetuse saanud õpilaskodusid. (s.o. Krabi Põhikooli, Tõstamaa Keskkooli, Ala Põhikooli, Järvakandi Gümnaasiumi, Järva-Jaani Keskkooli, ja Iisaku Gümnaasiumi õpilaskodusid).

Intervjueerisin kooli juhtkonda või õpilaskodu eest vastutavaid teisi isikuid, kogusin ja analüüsisin õpilaskodu puudutavat **dokumentatsiooni, tutvusin laste reaalsete elutingimustega õpilaskodus.**

Eelnev töö kajastub alljärgnevas aruandes. Samas jätkub teema käsitlemine kahe üliõpilase poolt teostatavates bakalaureusetöodes, mis valmivad käesoleva õppeaasta kevadeks. Marlen Kirsal, kes koos minuga külastas eelnevalt kõiki õpilaskodusid, intervjueerib oma töö raames õpilaskodudes elavaid lapsi, et vastata küsimusele- milline on lapse kogemus õpilaskodust.

Ülla Visnapuu analüüsib ühe maakonna (Valga maakonna) kõiki alaealiste komisjoni sattunud koolikohustuse mittetäitjaid ja nende toetamiseks kasutatud erinevate meetmete, sealhulgas õpilaskodude mõju põhihariduse saamisele.

Töö oodatav resultaat: õpilaskodudega seonduvate probleemide esiletoomine ja soovitused õpilaskodude töö edasiseks korraldamiseks.

UURIMUSE TAUST

Eesti ühiskonnas toimuv diferentseerumine ja ebavõrdsuse süvenemine on viinud olukorrani, kus ei ole tagatud elanikkonna kõigi gruppide juurdepääs soovitud haridusele. Hariduse omandamise eesmärgi saab vaadelda indiviidi või ühiskonna huvidest lähtuvalt. Indiviidi seisukohalt on hariduse omandamise eesmärgiks oma võimete arendamine, tunnetuslike vajaduste rahuldamine, vaimse, sotsiaalse ja majandusliku toimetuleku ning eneseteostuse võimaluste loomine, ettevõtlikkuse, eneseusalduse ja suhtlemisoskuste arendamine.

Ühiskonna seisukohast on hariduse eesmärkideks rahvuskultuuri järjepidevuse ning ühiskonna kõlbelise aluse kindlustamine, riigile lojaalsete kodanike kasvatamine, haridusstandarditele vastava hariduse kättesaadavuse tagamine, ja hariduslike valikuvõimaluste paljususe loomine, et suurendada Eesti ühiskonna konkurentsivõimet ja dünaamilisust; hariduse kaudu riigi välise ja seesmise turvalisuse suurendamine, eelduste loomine elukvaliteedi parandamiseks ning demokraatia toimimiseks, ühiskonna vajadustele vastavate kutseoskustega tööjõu kujundamine (Loogma, Ruubel 1996). Paraku tuleb tõdeda, et nii individuaalsete kui ühiskondlike hariduslike eesmärkide saavutamine on täna tõsisel ohul.

Ühelt poolt on kooliellu lisandunud uus dimensioon-sotsiaalprobleemid (sotsiaalne tõrjutus, vaesus, abitus, sõltuvus), mis siirdeühiskonnas mõjutavad oluliselt eriti lastega perede elu. Kui ühiskondlik kihistumine jõuab kooli, toob see kaasa palju probleeme ja kannatusi neile lastele, kelle võimalused on piiratud. Inger Kraav näeb laste sotsiaalse tõrjutuse põhjust selles, et lastel pole enamasti võimu ega võimalustki teha iseennast puudutavaid olulisi otsustusi. Sotsiaalne tõrjutus lapseas ilmneb eelkõige kaitse, hoolitsuse ...ja oskuste vajakajäämises. See võib hõlmata suhteid klassikaaslastega, võimetust kuuluda võrdväärseks mõnda gruppi, võimaluste puudumist ennast teostada ja saada tunnustust (Kraav 1997).

Kui vaadelda psühhosotsiaalsetel põhjustel toimetulematute perede laste isiksuse arengu eeldusi Allardi poolt välja toodud heaolu dimensioonide vaatenurgast (vt. Kutsar 1996, Kraav 2001), siis neile lastele on reeglina osaks saanud deprivatsioon nii omamise, kuulumise kui olemise tasandil, e. teisisõnu: neil puuduvad majanduslikud ressursid osalemiseks ühiskonna-elu erinevatel tasanditel, nende lähisuhete kvaliteet pole loonud neile turvalisust, puuduvad kodused eeskujud, mis aitavad omaks võtta ühiskonnas aktsepteeritavaid väärtuspõhimõtteid.

Hariduslik kihistumine toob üldise arvamuse kohaselt kaasa majandusliku kihistumise, mis omakorda tekitab uusi sotsiaalprobleeme. Mida varasemas etapis haridustee katkeb, seda halvem on inimese positsioon tööturul, vähenevad võimalused tööala ja – koha valikuks, süveneb sotsiaalne tõrjutus (Kraav 1999).

On äärmiselt oluline luua igale lapsele, sõltumata tema sotsiaalsest taustast, kõik eeldused hariduse saamiseks, s.t. nii tema individuaalsete kui ühiskonna jaoks oluliste hariduseesmärkide saavutamiseks.

ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 28 on sätestatud, et iga riik peab rakendama meetmeid, mis tagaksid koolikohustuse täitmise ja vähendaksid koolist väljalangevust (LÕK 1994, 38).

Eesti Vabariigi põhiseaduse §37 kohaselt on igal inimesel õigus haridusele ja õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik. Õppimine on ühelt poolt iga inimese isiklik vabadus omandada uusi teadmisi ja oskusi, teiselt poolt aga noore kohustus omandada vajalik alus toimetulekuks ühiskonnas.

Paraku on tegelikkus ideaalist kaugel. Eestis puudub usaldusväärne informatsioon selle kohta, kui palju on koolikohustust eiravaid lapsi. Sellise ülevaate saamist kohalike omavalitsuste poolt raskendab alalise elupaiga registreerimise seaduse puudumine. Teisalt pole üheselt määratletud ka koolikohustuse mittetäitmine. Sellele on korduvalt erinevate instantside, sealhulgas riigikontrolli poolt tähelepanu juhitud, et haridusministeerium ei ole määratlenud, millist puudumiste hulka pidada koolikohustuse mittetäitmiseks. Lisaks mõjutab pearahasüsteemi olemasolu koolide käitumist koolieiramise puhul.

Oma varasemate uurimuste alusel (Tiko 2001) võin väita, et suur osa lastest, kellest saavad koolikohustuse mittetäitjad, tulevad kodudest, kus ei jätku kas aega, jõudu oskusi või tahtmist oma lapsi kooliks ette valmistada ja neid koolitöös toetada. Need lapsed jäävad ilma edulamusest, kuna neil on oma ettevalmistamatuse tõttu väga raske kui mitte võimatu teistega sammu pidada. Pidev edutus võtab õpimotivatsiooni, võib kaasneda ka tõrjutus või koguni kiusamine klassikaaslaste poolt, järgneb juba ajutine koolitööst kõrvalehoidmine, mis lõpuks viib koolitee katkemisele. Neid probleeme saaks ennetada, kui võtaksime õppust Põhjamaade kogemustest ja leiaksime selliste perede lapsed üles 3-4 aastaseks, paigutaksime nad omavalitsuse või veel parem riigi kulul lasteaeda ja looksime sellega lapse arenguks vajaliku stimuleeriva keskkonna, mis tagab lapse ettevalmistamise kooliks ning looks seega võimaluse koolis edukalt toime tulla. Täna selline võimalus üldjuhul puudub, kuid on juba tublisid lapsesõbralikke omavalitsusi, kus esimesed sammud selles suunas on tehtud.

Väga oluline on ka arenguprobleemide varajane diagnoosimine ning eriabi kättesaadavus. Kui logopeediline abi on tänaseks üldjuhul kättesaadav, siis lastepsühhiaatri olemasolu maakonnas on endiselt pigem erand kui reegel. Arvestades perede toimetulekuprobleeme on aga lapsega teise maakonda psühhiaatri juurde sõitmine väga küsitav.

Sotsiaaltöö osakonnas teostatud uurimused viitavad järgmistele kitsaskohtadele:

- kool on võrreldes teiste maade uurimustega meie õpilaste jaoks väga probleemne valdkond, mille jaoks napib toimetulekuvõtteid (Tiko 1999)
- probleemsete õpilaste puhul enamasti puudub kooli ja kodu koostöö (Vilms 1999)
- õpetajatel puuduvad nii teadmised, oskused kui võimalused õpilaste toetamiseks psühhosotsiaalsete probleemide korral.
- koolipsühholoogid üldjuhul ei analüüsi ega üldista nende käsutuses olevat informatsiooni õpilaste probleemide kohta (Vilms 1999)
- õpilased kas ei usalda professionaalseid aitajaid, või ei ole sellekohase abi võimalustes teadlikud (Tiko 1999)
- sageli puudub koostöö õpilastega tegelevate spetsialistide vahel. Võrgustik ei toimi (Vilms 1999)

Kõigest eelnevast lähtudes saame väita, et õpilaskodude loomine on väga oluline samm psühhosotsiaalsete probleemidega laste toetamises, on aga samas väljakutseks seal töötavatele pedagoogidele.

UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS

Õigusliku ja finantsilise aluse loomine õpilaskodudele ja kodude käivitamine.

Õiguslik alus õpilaskodude loomiseks on fikseeritud Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 16 vastuvõtmisega (RT 2002, 90,521) 2002. aastal. Vastav eelnõu koos seletuskirjaga valmis mais 2002.

Õpilaskodu töökorralduse alused on kehtestatud haridusministri määrusega 14.11.2002, (RTL 2002,129,1874), vastav eelnõu valmis mais 2002.

Eraldised õpilaskodude loomiseks ja riiklike õpilaskodu kohtade toetamiseks 2002. aasta eelarvest kinnitati EV Haridusministeeriumis alles oktoobris 2002. a, sellest tulenevalt said 2002. aasta sügisest tööd alustada vaid need õpilaskodud, kus tegevus oli juba varem käivitatud tänu kooli ja omavalitsuse heale koostööle, koolijuhi ettevõtlikkusele ning olemasolevate vabade kooliruumide või tühjana seisvate kooliinternaatide olemasolule.

Krabi Põhikoolis Võrumaal alustati pioneeridena juba 2000. aastal. Tööd alustati septembrist täies mahus ka Ala Põhikooli õpilaskodus, Tõstamaa Keskkoolis ja Järva- Jaani Keskkoolis.

Hilise rahastamise tõttu töötas Järvakandi Gümnaasiumi õpilaskodu remondi tingimustes ja osalises mahus. Oma tegevuse algust oli sunnitud veebruarini 2003 edasi lükkama Iisaku Gümnaasiumi õpilaskodu. Muidugi on õpilaste liikumine koolide vahel õppeaasta sees komplitseeritud ja nii ongi märtsis 2003 Iisaku Gümnaasiumi õpilaskodu kümnest riiklikult finantseeritavast õpilaskohast täidetud vaid kolm. Ilmselt napib siin ka sellekohast eeltööd ja koostööd valdade sotsiaalametnikega.

Õpilaskodu loomise algatus oli kõigil juhtudel koolipoolne, ühel juhul oli tegu ka kooli ja maakonna kokkuleppega.

Lähtekohaks on olnud kooli juhtkonna nägemus kooli arenguvõimalustest- mitte alati pole koolijuhil kerge planeeritavaid uuendusi õpetajaskonnale esitada. Esineb hirmu ja vastumeelsust muudatuste ees.

Õpilaskodu komplekteerimine

EV Haridusministeeriumi seletuskiri Eesti Vabariigi Haridusseaduse, Põhikooli ja gümnaasiumiseaduse ning Alaealiste mõjutusvahendite seaduse muutmise seaduse juurde konstateerib: *Tavakooli juurde moodustatava õpilaskodu sihtgrupiks on normintellektiga ja tavakäitumisnorme järgivad õppurid, kelle jaoks sulandumine toimivasse kollektiivi ning normaalsete kooliväliste elamis- ja huvitegevuse tingimuste olemasolu säilitab tema eneseväärikuse ja välistab erimärgistuse...*

Sõltumata koolitüübist otsustab õpilaskodusse vastuvõtmise kooli direktor.

Munitsipaalkooli õpilaskodu riiklikult toetatavale kohale vastuvõtmise taotlemisel on lisaks õpilase vanema (eestkostja, hooldaja) taotlusele vajalik õpilase elukohajärgse valla- või linnavalitsuse või tema volitatud ametiisiku põhjendatud taotlus ning elukohajärgse ja õpilaskodu asukohajärgse maavanema nõusolek.

Külastatud kuuest õpilaskodust on viis komplekteeritud põhimõttel :“ normintellekt ja tavakäitumine.“ Tõstamaa Keskkooli õpilaskodus elavad seevastu käitumisprobleemidega õpilased, kes õpivad nn „Tootsi klassis“. Kuna sellised õpilased vajavad väga professionaalset tuge, kool seda aga ei paku, näen siin väga tõsist probleemi.

Intervjuus väljendas oma seisukohta väga hästi Krabi kooli direktor: *See kodu on vajalik, kui laps on hädas, mitte- kui lapsega ollakse hädas.*

Erinevad koolid on lähtunud erinevatest lähteprintsipidest:

- Enamik vaadeldavatest koolidest hoiavad rangelt lahus oma kooli õpilased ja õpilaskodu lapsed- seega õpilaskodusse ei võeta lapsi, kes vajavad öömaja elukoha kauguse tõttu. Siin on erandiks Järvakandi Gümnaasium. Selle kooli direktor pole näinud probleemi ühises õpilaskodus nii lihtsalt kodu kauguse tõttu kohta vajavatele kui sotsiaalsetel põhjustel õpilaskodus elavatele lastele. Mõlemad võimalused on aktsepteeritavad, kuid mulle tundub, et viimatinimetatud ühise kodu lahendus on parim võimalus sildistamist vältida.
- Üldjuhul võetakse õpilaskodusse noored kogu põhikooli vältel, leidus aga kool, kus selgelt eelistatakse nooremaid lapsi, kellel on suurem tõenäosus õpilaskodu tuge põhihariduse saamise eesmärgil efektiivselt kasutada. Selle seisukoha tõestuseks on kogemus seletamatul põhjusel kaheksandasse klassi jõudnud noormehega, kes tegelikult poleks tohtinud nii kaugele jõuda ja kes vajab eriabi. Kui kohti on väga vähe, siis on selline valikuprintsiip mõistetav, kuid üldjuhul tuleks seda teenust osutada kõigile põhikoolis õppijatele.

Üldjuhul on õpilaskodu asukateks ümbruskonna valdade lapsed. Erandiks on siin Krabi Põhikooli õpilaskodu, kus elavad peale Võrumaa ja Valgamaa laste ka õpilased Tartust ja Jõgevast.

Kui õpilase õpilaskodusse paigutamise eelduseks on lapsevanema avaldus, siis näen vajadust leida siin alternatiiv juhaks kui laps vajab kaitset lapsevanema terviseprobleemi, vägivaldsuse, ekspluateerimise vms. vastu. Näiteks: kuidas kaitsta last kui ema oma vaimse tervise probleemi tõttu ei kirjuta avaldust, kuid laps vajab turvalist võimalust elada ja õppida õpilaskodus või kui vanemad ei lase noormeest 9. klassis kooli, sest tema peal on kõik laudatööd? (näited intervjuudest) .

Sellisel juhul peaks küll osutama otsustavaks lapse enda soov, last ja pere olusid tundva lastekaitsetöötaja või sotsiaaltöötaja põhjendatud taotlus ja maavanema nõusolek.

Olgu siinkohal toodud Krabi Põhikooli direktori vastus küsimusele : *mida teete juhul, kui vanem avaldust ei kirjuta, kuid lapse huvides oleks õpilaskodusse suunamine?*

- *Vastu lapsevanema tahtmist tõesti toimetada ei saa. Sellekohane avaldus peab olema kirjutatud ja meil kaustas. On olnud juhul, kus lapsevanem võtab lapse koolist ära (põhjendades, et ta mõnikord siiski saab oma lapse kasvatamisega hakkama ja tõsi ta on- mõnikord kindlasti saab), kuigi algselt on sotsiaaltöötajaga nõusse jäänud.*

Kui Põhikooli ja Gümnaasiumiseaduse (RT I 2002,90) § 16 näeb ette kõigi riigi poolt finantseeritavate kohtade täitmisel õpilase elukohajärgse ja õpilaskodu asukohajärgse maavanema nõusolekut, siis reeglina koolijuhid sellist vajadust ei näe. Ilmselt osutuks maavanema otsus otstarbekaks vaid ülalkirjeldatud erandjuhtumil.

Kui täna on õpilaskodusse paigutamise eelduseks juba välja kujunenud koolikohustuse täitmise probleem, siis olen arvamusel, et õpilaskodu peaks olema ka võimalus probleemi ennetamiseks. Kohalikud lastekaitse- või sotsiaaltöötajad omavad ülevaadet peredest, kus probleemid kuhjuvad ja ei tulda toime. Kui mitmelapselise pere esimesel- teisel lapsel on olnud koolikohustuse täitmisega probleeme, siis ei ole vaja oodata, millal ka järgmistel need probleemid avalduvad. Selle pere järgmine laps tuleks kohe suunata õpilaskodusse, et ennetada probleemi läbi lapse toetamise. Selleks on vajalik kooli ja sotsiaalametnike tõhus koostöö. Õpilaskodu ei ole mõeldud kui karistus- või mõjutusvahend, vaid võimalus lapsele. Krabi Põhikooli direktor, kelle kogemused õpilaskodu loomisel ja juhtimisel on suurimad, nõustus minu selle arvamusega ja ta usub, et tiheda koostöö kaudu sotsiaal- ja lastekaitsetöötajatega tulebki sellise preventsioonini jõuda.

Samas ei saa mööda minna seni veel eksisteerivast vastuolust Põhikooli- ja Gümnaasiumiseaduse ning Alaealiste mõjutusvahendite seaduse vahel. Viimases nähakse õpilaskodusse (internaati) suunamist endiselt mõjutusvahendina.

Õpilaskodu personal

Pikapäevarühma või õpilaskodu kasvataja kvalifikatsiooninõuded on määratletud Haridus –ja teadusministri määrusega Nr 65 (RTL 2002,96,1486) 26. augustist 2002, mis näeb ette, et pikapäevarühma või õpilaskodu kasvatajal peaks olema kas

- 1) pedagoogiline kõrg- või keskeriharidus või
- 2) muu kõrg- või keskeriharidus ja läbitud 160 tunnine pedagoogikakursus.

Kuna selliste kursuste sisud on parajasti määratlemisel, tuleb rõhutada, et see kursus peaks sisaldama ka sotsiaalpedagoogilisi võtteid laste toetamisel ja innustamisel.

Mõni kool on algusest peale komplekteerinud õpilaskodu kaadriga, kellel on pedagoogiline haridus, mõnel pool tuli oma vigadest õppida, jõudmaks järeldusele : siin ei saa töötada lihtsalt hea inimene, kellel puudub erialane ettevalmistus. Õpilaskodu kontingent on enamasti ilma õpioskuste- ja harjumusteta. Inimene, kes töötab õpilaskodus, peab olema võimeline õpilasi toetama ja motiveerima nii õppeülesannete täitmisel kui vaba aja sisustamisel. Tal peab õpilaste seas olema autoriteet ja samas peaks ta olema empaatiline inimene, kes suudaks lapsi nende probleemides toetada. Ideaalne oleks siin sotsiaalpedagoogi, eripedagoogi, noorsootöötaja haridusega inimene.

Väga oluline on pedagoogide suhtumine lastesse. Ka siin on kõige täpsemini väljendunud Krabi kooli direktor: *Väga oluline on valmisolek: ma tahan neid lapsi aidata. Pühendumine on väga oluline. Ja järjekindlus.....kui õpetaja suhtub, selliselt, siis õpivad teised lapsed ära, et nende eest tuleb hoolitseda, sest mul on midagi rohkem kui neil....l*

Samas on tähtis lisada eelnevale väitele Järvakandi Gümnaasiumi direktori väide: *Headusega üksi ei saa. Reeglid tuleb paika panna, on vaja tõsidust ja nõudlikkust..*

Reeglite olulisust tõdeti mujalgi.

Kui Tõstamaa Keskkooli õpilaskodus on palju probleemseid lapsi, ning kasvatajaks eakas naisõpetaja, ei ole imeks pandav, et mitu käitumisprobleemidega õpilast on pidanud alkoholi kasutamise tõttu õpilaskodust lahkuma. Kui Pärnu Maakonna juhid leidsid võimaluse paigutada oma probleemsed õpilased Tõstamaa Keskkooli õpilaskodusse, tulnuks tagada ka selle teenuse toimivus.

Parim kaadriga varustatus on Järva- Jaani Keskkoolis, kus direktori kõrval tegeleb õpilaskoduga koolipsühholoogi haridusega õppealajuhataja ja õpilaskodu üheks kasvatajaks on sotsiaalpedagoogi eriala omandav inimene.

Koostöö sotsiaal- ja lastekaitsetöötajatega

Koostöö võimalused ja iseloom on maakonniti väga erinev ja sõltub suuresti eriharidusega sotsiaaltöötajate olemasolust. Kui Krabi Põhikooli direktor on sunnitud motiveerima, koolitama, kaasa haarama ümbruskonna valdade sotsiaaltöötajaid, kes reeglina on ilma erialase haridusest, siis näit. Järvakandi Gümnaasiumi direktor saab paljuski toetuda Rapla maakonna hästi toimivale sotsiaalsüsteemile.

Kui ideaalis on ette nähtud, et peale lapse võtmist õpilaskodusse jätkab sotsiaalametnik tööd lapse perega ja selle toetamist, siis reaalses elus on selle ideaali elluviimine vägagi komplitseeritud. On peresid, kus muutuse elluviimine on pea võimatu (vanema haigus või surm, vangistus jms), on omavalitsusi, kus puudub eriharidusega sotsiaaltöötaja, rääkimata lastekaitsetöötajast. Nii ei saa tööd perega kahjuks pidada täiendavaks tingimuseks lapse viibimisele õpilaskodus, pigem peame maksimaalselt ära kasutama õpilaskodude võimalusi, et lapsi nende põhikooli perioodil toetada ja tagada sellega võimalus põhihariduse omandamiseks.

Samas on juhtumeid, kus on lausa kuritegelik mitte sekkuda peres toimuvasse (intervjuus kuulnud juhtum lapse väärkohtlemisest kasuisa poolt, mida sotsiaaltöötaja ei suutnud tõestada ja laps käib nädalavahetusel endiselt samas kodus).

Üldjuhul jäid silma raskused koostöös kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatega. Paljudi sõltub paraku kooli juhtkonnast. Institutsioon kui selline on alles uus ja tema võimalusi tuleb õppida kasutama.

Õpilaskodusid puudutavad dokumendid

Koolide poolt loodud õpilaskodusid puudutavad dokumendid on paljuski sarnased, ühelt poolt olemasolevatest seadusandlikest aktidest lähtuvalt, teisalt ilmselt osaliselt üksteise toel loodud.

Kõige täiuslikuma paketi dokumente sain Järvakandi Gümnaasiumi direktorilt. Siia kuuluvad:

- 1.õpilaskodu kasvataja ametijuhend
- 2.õpilaskodu sisekord
- 3.päevaplaan
- 4.õpilaskodu tutvustav buklett
- 5.taotluse vorm, mida sotsiaaltöötajad kasutavad õpilaskoha taotlemisel õpilaskodus

Järvakandi Gümnaasiumil on suhted sotsiaaltöötajatega väga selgelt määratletud ja informatsioon kulgeb häreteta.

Erinevate õpilaskodude päevaplaan kattub peaaegu täiesti. Erinevused on vaid reeglite paindlikkuses.

Ka õpilaskodude sise- või kodukorrad on üldiselt üllatavalt sarnased. Ainus oluline erinevus: kui teiste koolide puhul tuuakse ära reeglid, mille täitmine õpilaskodus on kohustuslik, siis

Ala Põhikooli õpilaskodu sisekorra eeskirjas tuuakse ära ka sanktsioonid, mis järgnevad eeskirjade mittetäitmisele.

Erinevuseks on ka see, et kui Krabis hoiab iga laps ise oma toa korras, siis teiste õpilaskodude puhul on ära toodud reeglid korrapidamise kohta.

Õpilaskodu tööga seonduvad ja kaasnevad probleemid.

Ootamatult kerkis intervjuudes esile ümbruskonna sallimatuse, vastuseisu temaatika õpilaskodu suhtes. Oli juhtum, kus lausa kohalikus lehes kirjutati artikkel sõnumiga „milleks meie kooli juurde võõraid pätte“. See vahejuhtum viitab veelkord tolerantsuse puudumisele meie ühiskonnas, sallimatusele, eelarvamuslikule sildistamisele. Kuigi minister Rand on kommenteerinud õpilaskodude problemaatikat nii Postimehes kui Maalehes, nähtub siit vajadus kommenteerida õpilaskodude rajamise põhjusi ka kohalikes lehtedes.

Huvitegevused ja nende olulisus

Lapsed kelle jaoks luuakse õpilaskodud, on mitmete riskide mõjuväljas, olgu nendeks siis majandusliku toimetuleku või sotsiaalsed riskid.

Viimastel aastakümnetel on riskifaktorite kõrval teoreetilises kirjanduses hakatud rääkima toimetulekufaktoritest, e. resiliensist (Klefsbeck, Ogden 2001; Gore, Eckenrode 1996). Toimetulekufaktoritena nähakse neid isiksuse või tema sotsiaalse keskkonnaga seonduvaid tegureid, mis vaatamata kõigile eluraskustele ja riskidele võimaldavad inimesel säilitada normaalne, tasakaalustatud psüühika ja tavakäitumise.

Nende soodsate tegurite hulgas on olulisel kohal huvitegevuse olemasolu. Huvitegevus võimaldab keskenduda millelegi meeldivale, säilitada uudishimulik ja uuriv suhe maailmaga, pühenduda, unustada rasked ja häirivad mõtted ja tunded. Seega ei ole huvitegevuse olemasolu pelgalt aja sisustamise viis, vaid oluline tegur terve isiksuse kujunemisel.

Eelöeldust lähtuvalt on mõistetav, et üks eeltingimusi õpilaskodu rajamiseks kooli juurde on võimaluste olemasolu huvitegevusteks.

Kõigis vaadeldavates koolides on mitmekülgsed võimalused huvitegevusteks, eksisteerib valikuvõimalus erinevate ringide vahel. Eriti väärib tähelepanu võimaluste paljusus sportlikuks tegevuseks. Kahjuks tuleb aga tõdeda, et suur osa õpilaskodudes elavatest lastest ei haaku pakutavate tegevustega. Nad on olnud kaua oludes, milles on puudunud distsipliin ja järjepidevus, neil on raske rakendada oma tahet, nende huvi ei ole kerge äratada. Õpetajate tähelepanekute alusel võime väita: mida noorem laps satub õpilaskodusse, seda kergem on kaasata teda erinevatesse tegevustesse, seda kergem on äratada ja süvendada huvi. Ka huvitegevuste puhul vajab laps tarka suunamist, et leida enda jaoks sobiv tegevusala.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli saada ülevaade 2002/2003 õppeaastal riigi poolt finantseeritud õpilaskodudest ja nende tööga seonduvatest probleemidest. Vaatluste , intervjuude ning dokumentide analüüsi alusel võime väita alljärgnevat:

*Õpilaskodu on kahtlemata oluline ja vajalik institutsioon, mis on toeks lapsele, kelle kodu ei suuda või ei soovi tagada lapsele turvalist ja soodsat keskkonda, lapsele, kelle peres on probleeme.

*Oluline on õpilaskodu puhul jääda valikuprintsiibi juurde: normintellekt ja tavakäitumine. Samas näen mõnedes piirkondades vajadust ka teist laadi institutsiooni järele : see oleks väga professionaalset lähenemist võimaldav institutsioon käitumuslike erivajadustega lastele, kus on tagatud intensiivne isiklik kontakt ning positiivsed eeskujud. Selline kodu võiks olla tänases mõttes mõjutusvahend, mis oleks vaheastmeks „tänavalt“ erikooli. Äärmiselt oluline on neid kahte gruppi mitte segi ajada.

*On võimalikud erinevad printsiibid õpilaskodu komplekteerimisel. Eelistaksin ühist kodu lastele, kellel on sotsiaalsed erivajadused ja lastele kelle koolitee pikkus nõuab nädalakodu olemasolu kooli juures.

*Pedagoogiliselt personalilt nõuab õpilaskodu head tahet, pühendumist, konkreetsust ja piiride seadmist. Õpilaskodu edukaks funktsioneerimiseks on vajalik professionaalsus, aga ka õige eetiline positsioon oma kasvandike suhtes.

*Tuleb leida võimalus ka nende laste jaoks, kelle emad erinevatel lapse huve mitte arvestavatel põhjustel ei kirjuta avaldust lapse paigutamiseks õpilaskodusse, kuid kellel on ilmne vajadus sellise teenuse järele.

*Õpilaskodu tuleks vaadelda kui tõhusat vahendit mitte üksnes tekkinud probleemide leevendamiseks, vaid ka kooliprobleemide ennetamiseks.

Perspektiiv uurimuse jätkamiseks

Järgneva uurimuse üks võimalikke eesmärke võiks olla ülevaate saamine probleemsest perest pärit lapse ja kõigi tema toetamisega seotud osapoolte arvamustest- seisukohtadest, mis puudutavad õpilaskodu.

Sel juhul on uurimisküsimusi kaks: **1. Milline on lapse enda kogemus elust õpilaskodus?** Meid huvitab lapse hinnang muutustele, mida õpilaskodusse asumine on kaasa toonud tema ellu, tema positiivsed ja negatiivsed kogemused, kooliedukus ja selle muutumine, koduste suhtumine lapse elamisse õpilaskodus. Sellised andmed on kõige parem saada teemaintervjuude abil lastega.

2. Kuidas toimib või ei toimi last ümbritsev professionaalne aitamisevõrgustik? Sellele küsimusele vastamiseks on planeeritud

1) teemaintervjuud nende valdade sotsiaaltöötajate või lastekaitsjatega, kes on kasutanud õpilaskodude teenuseid laste toetamiseks. Intervjuu alateemad: positiivsed ja negatiivsed kogemused koostööst õpilaskoduga laste huvides, rõõmud ja raskused nii suhetes perede kui

kooliga, vajaduse olemasolu või puudumine seadusandlike raamide (seadused, määrused) muutmiseks.

2) intervjuud pedagoogilise personaliga, kes otseselt töötab lastega. Neis intervjuudes keskenduksin toimetulekule töös esinevate probleemidega, täiendava koolituse vajadusele, koostöö vajadusele ja võimalustele teiste professionaalidega.

Teine võimalik uurimissuund oleks tegelda kõigi nende koolidega, kes uuest õppeaastast soovivad käivitada õpilaskodu. Sel juhul on plaanis anketeerida koolide juhtkondi, selgitamaks nii nende eetilist kui teoreetilist valmisolekut õpilaskodu avamiseks.

KASUTATUD KIRJANDUS

Eesti Vabariigi Põhikooli- ja Gümnaasiumiseadus – Riigi Teataja I 2002, 90,521

Core,S.,Eckenrode,J. (1996) Context and process in research on risk and resilience.-in:
R.J.Haggerty (Ed.) Stress, Risk and Resilience in Children and
Adolescents .Processes, Mechanisms and Interventions. Camb-
ridge University Press,19-63

Klefbeck,J., Ogden, T.(2001) Laps ja võrgustikutöö. Omanäolise Kooli Arenduskeskus.

Kraav, I. (1999) Sotsiaalne tõrjutus sotsiaalpedagoogilise probleemina. Õpilase isiksuse
areng ja sotsiaalne tõrjutus. Eesti pedagoogika ja Kool LI, Tartu,7-17

Kraav,I. (2001) Sotsiaalne tõrjutus ja sotsiaalpedagoogika. I. Kraav, K. Kõiv Sotsiaal-
Pedagoogilised probleemid üldhariduskoolis.Tartu,19-34

Kutsar,D. (1996) Multiple welfare losses and risk to social exclusion in the Baltic States
at the time of societal transition. Draft, Fafo , Nov/Dec1996 Unit of Family
Studies, University of Tartu

Lapse Õiguste Konventsioon (1994) Inimõiguste Instituut. Tallinn

Loogma,K., Ruubel,R. jt.(1998) Eesti haridusstsenaariumid 2015. Õpetajate Leht 08.05.

Munitsipaalkoolid, mille juures olevas või moodustatavas õpilaskodus on riiklikult toetatavad
kohad....- RTL2003, 32, 480

Pedagoogide kvalifikatsiooninõuded- RTL 2002, 129, 1874

Rand,M.(2002) Koolide juurde tulevad õpilaskodud. Postimees 10.07

Rand,M. (2002) Õpilaskodu on enam kui vaid magamiskoht. Maaleht 11.07

Tiko, A. (2001) Esimese klassi õpilaste kooliprobleemide psühhosotsiaalsest taustast. T.Tulva
(koost) Laps ja pere tänases Eestis: teadusartiklite kogumik. Tallinn:TPÜ,
79-86.

Tiko, A.(1999) Eesti kooliõpilaste emotsionaalsed probleemid ja toimetulek nendega. A.Tiko
T.Tulva (koost) Laps maailmas ja maailm lapses: teadusartiklite kogumik.
Tallinn: TPÜ, 60-66

Vilms, M. (1999) Psühhosotsiaalsest tööst koolis. A.Tiko, T.Tulva (toim) Laps maailmas ja
maailm lapses : teadusartiklite kogumik. Tallinn:TPÜ,50-59

Õpilaskodu töökorralduse alused- RTL2002, 129, 1874

Avaldamata allikad

Seletuskiri Eesti Vabariigi Haridusseaduse, Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse ning Alaealiste
mõjutusvahendite seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde.